

Milka Hadžistević

Eno van uhvatili Vojina... vodo ga vezanog?

"Gospodjo Milka... gospodjo Milka!.. Eno van uhvatili Vojina... vodo ga vezanog!.." - dotrčavši kao bez duše, još prije nego što je stigla do stepenica koje iz dvorišta vode na našu mansardu, dovikivala je uzbuđenim glasom Lepa Jovanović, radnica banjalučke Fabrike duvana. Bile je to onoga poslijepodneva, 27. avgusta 1941, kada je moj stariji sin Vojin prvi put polazio u partizane.

Škamenila sam se kada sam to čula. Vojina uhvatile ustaše, policija... Ne, ne, to je nemoguće. Činilo mi se da je samo neki časak ranije, nakon ručka i pozdrava sa mnom, izašao iz kuće. I Lepa Jovanović, sa kojom sam se poznavala još iz Gračanice - gdje sam ranije bila učiteljica i gdje je Vojin rođen - morala je da mi sve iz početka potanko ponavlja i uvjerava se kako je sve to dobro vidjela svojim očima. Pošla je na onu stranu, Preko Vrbasa, da posjeti svoju sestru Maru. Kada je tamo ugledala kako policija vodi Vojina, vezanog sa još jednim drugom, Vojom Radišićem, pojurila je nasad, da mi to javi. ①

Trebalo je, što hitnije, nešto preduzeti, Vojina spasavati. Ali, šta i kako? U glavi mi se sve mutilo, nikako da se sabrem. Da podjem odmah tamo, kuda Vojina vodo, nametale se samo od sebe. Nije bilo teško pretpostaviti da bi to najprije mogla biti policijska karaula kod Opštine i mosta na Vrbasu. I taman da podjem tamo, a onda se sjetim da bih prije toga morala da se malo i po kući osvrnem. Pošto su ga uhapsili, mogli su svaki čas i o- vamo, da vrše premetadimu. Nisam znala šta sve ima u njegovoj sobi, mogle je stati i nešto što bi moglo da ga tereti. I tek sam tada uočila nešto, što cijelo dopodno, u prevelikom uzbuđenju zbog njegovog iznenađenog polaska u šumu, kao da nisam uopšte primjećivala. Njegova soba, u kojoj je uvijek sve bilo na svoe mjestu, bila je toga časa u velikom neredu.

Na podu otvoreni koferi, po kauču i stolu razbacane stvari - neke konzerve, vaš, papiri. Nošće Vojinovo, nošće njegovog druga, Milutina Zubovića, koji je to jutro također pošao sa Vojinom. Ostavili sve tako, kada su jutros sadaji put gledali, šta sa sobom ponijeti a šta ostaviti. Samo to da vidi, policiji bi odmah jasno bilo o čemu se radi. Pogotovo kada bi ustanovila da su to dijelom i Milutinove stvari. Njegova porodica je prije njene dana isbjegla u Srbiju, znali bi našto je ostao i kuda je sa Vojinom pošao. Ono što je bilo Vojinovo, spremila sam, brže-bolje, na svoje mjesto. Nekega drugog, što bi moglo da ga odaše, nije bilo. Knjige i drugi pisani materijal sklonio je, još rami-
jo, kod Mirta Bobana, a nošće je i uništio. Ostale su još Milu-
tinove stvari. I njih sam, ^{na brzinu} ~~brzo~~ potrpala nasad, u njegove kofe-
re, i prebacila ih u konšiluk, našim prijateljima Mehićima.

A onda, što prije, u onu karaulu. Zamolila sam Lopu da me prati. Ne znam kako bih mogla sama. Usput sam srela i kolegu Ta-hira Micićlića, pa sam i njega zamolila da pođe sa mnom. Voš i time što su me pratili, predstavljali su mi veliku podršku. Idu uz mene, snaži i solidarišu se sa mnom, a što nas je više, poli-
cija će prije i da mi povjeruje. Meholiko nas učiteljica, po na-
legu koji je dobila škola, nedavno je radilo u toj karauli na
ispunjavanju lista za namirnice građanstvu, pa sam upoznala ne-
ke tamošnje policajce. Kada im kažem da je Vojin samo neki časak
ranije izašao iz kuće, i da nije pošao u šunu, morao da mi pov-
jeruju. Da se radilo o nekom drugom, da sam mogla iole hladnije
razmišljati, bilo bi mi odmah jasno da od nekog takvog razgovora
ne može biti ništa. Koja majka ne bi jamčila i glavom sa svega
sina, i kakav bi to policajac bio kada bi, u nekom ovakvom slu-
čaju, mogao da se coloni ~~namirnice~~ samo na jamstvo noćije majke?
Pa čak i kada bi se našao neki takav, ni on ne bi to mogao od

drugih, pogotovo starješina. Ali, u mojoj situaciji bila sam sklona da vjerujem i u najveća čuda. Da nije bilo neke takve, lude nade, sigurno da ne bi ništa ni preduzimala.

Pred karaulom se već iskupila gomila besposlenog i radonalog svijeta. Kada sam ušla unutra, ugledala sam Vojina sa drugovima - Milom Kresićem, Hamsalijom Galijaševićem i Vojom Radišićem - koji su izgledali ugruvani i posijepani, sa medricama na licu, pa sam se kao u čudu našla i upitala: "Šta hoćete od moga sina? Malččas je bio kod kuće i ručao, trebalo je uskoro da se vrati!" Nisu mi dali ništa dalje da kažem. Osmijujući se na mene, Vojin mi je došao: "Ne brini, ~~ništa~~ ^{ništa} mama!" Dok su me gurali prema vratima, jedan mladić u dugačkim bijelim gaćama, zadizao je košulju i savrtao nogavice, pokazujući mi medrice i ogrebotine koje je zadobio - kako mi je govorio - dok se sa Vojinom gonjao i kotrljao niz orlovačku stazu. Ljubeći što Vojin nije uspio da mu se istrgne, "savjetovao" mi je da ne pokušavam više negdje pričati kako je moj sin nečušan. Bio je to, kako ću poslije saznati, Sabahudin Mešanović, koji je na poduklase našin pomogao policiji da uhvati Vojina. A kada su me isgurali iz karaula, na prozoru se pojavio policajac Mahmut ^{koji je Vojinu i ubio} ~~Šadić~~ ^{Šadić}, da bi mi ~~grajevno~~ ^{grajevno} došao, kako bi i on opovrgao moje tvrdnje o Vojinoj novosti:

"Budite vi srećni što ga nismo gore na mjestu ubili! On se suprotstavljao vlasti!"

Uprkos svemu, nisam posustajala. Shvatila sam da se moram obratiti nekome čija riječ na policiji može značiti nešto više. Tada se sjetim Miro Mandrović, sestričine Blaža Gutića, šefa ~~gr~~ ^{gr}adske policije. Znala sam da se Mira zabavljala sa sinom jedne moje dobre prijateljice, Srbinje, pa sam se ponadala da bi ona, ili njena majka, mogla reći Blažu Gutiću neku riječ u prilog

Vojina. Stanovale su u bogato namještanom stanu i kući poznatog banjalučkog trgovca Koste Božića, koga su ustaše protjerale sa porodicom u Srbiju. Požurila sam odmah tamo. Pratile su samo Lepa. Ali, opet nešto razočarenje. Mira je rekla da su njihovi porodični odnosi sa Blažem Gutišem zategnuti, pa niti ona, niti njena majka ne žele da ista razgovaraju sa njim. ②

Nije bilo druge nego da sama pođem i pokušam nešto kod tog krveloka. Već sam se osvjedočila koliko je za policiju ništavna riječ jedne majke, ali, svejedno, nisam mogla da se skrasim ni jednog časa dok ne pokušam sve što je u mojoj mogućnosti, bez obzira kakvi su izgledi na uspjeh. U međuvremenu su Vojina i njegove drugove prebacili u upravu policije (danas kuća Đinića, ulica Josipa Mašara Šešo), kuda sam se i ^{tao} ~~sama~~ uputila. Stigla sam do Gutiševe kancelarije baš kada se Vojin nalazio unutra. Kada je policajac ^{na hodniku} ~~izprva vrata~~ čuo zašto sam došla, odmah me je odgurao ^{od vrata} ~~od vrata~~. Još sam se zadržavala na unutrašnjem stepeništu kada su Vojina izveli otuda. Na prelazu mi je debasio: "Ne boj se! Nisan kriv!" Dok su onim: "Ne brini, mama!" - što mi je debasio u kaznili - nisam bila sasvim nađisto, ovaj put sam bila sigurna da "nisam kriv" znači: "nemaju dokaz". To mi je bilo velike ohrabrenje u mojim pokušajima da mu nekako spolja pomognem.

Sutradan sam došla ponovo u policiju. Donijela sam Vojinu nešto za jelo. Odgovorili su mi da nije više tu, ali mi nisu htjeli reći gdje je odveden. Ponudila sam odmah na najgore. Kriju te od mene, zato i ne mogu da ti kažu gdje se sada nalazi. Da ne ućutka, pošto ja uvijek ponavljam svoju priču, policijski isljednik Tonković, koji je nekoliko godina išao u isti razred gimnazije sa Vojinom, prenjkao me je riječima da su prenadijeno stvari sa kojima je on počeo u žunu. Dodajući da su su u džepu

pronašli "ornilo" za "štampanje" letaka, zapravo karbon pilule za stomak, na kraju je uzviknuo:

"Badžistević je kriv! Bolje je neka odmah prizna! Ina sa to puna vreća dokaza!"

Koliko god je to moglo, u strahu od još goreg, da djeluje i umirujuće, jer je iz Tonkovićevih riječi proizilazilo da je Vojin ipak negdje živ, toliko me je to pomiravanje dokaza, odnosno da su pronađene Vojinove stvari, ^{gerala} i na svoj način ~~mnogo~~ prestraviti. U takvom strahu stigla sam nekako do advokata Viktora Dobeljaka, koji je inače kancelariju u toj istoj ulici. Još sa vrata zaklinjala sam ga njegovom ćerkom Jagoden, školaken kolegicom Vojinovu, da mi pomogne i pronađe gdje se Vojin nalazi. On je odmah uzeo prvi fijaker i sa mnom se odvezao kući ustaškog tabornika Kelemena, ranije profesora, sa čijom ženom sam se nekada srećala kao učiteljica. Dok su njih dvojica razgovarala u drugoj sobi, a ja čekala u kuhinji sa Kelemenovom ženom, u glavi mi se sve okretalo.

Progonio me onaj prizor iz policijske karanole: Vojin i njegovi drugovi, vezani, nemoćni, usred one divlje gonile policajaca. Ne znam šta je sa njim odjutros i strahuje sa njegovu sudbinu. Mladji sin Dragutin, u zao ili dobar čas otputovao za Graniču. Na banjalučkom polju, grupa Srba, čeka na transport. Svakog časa može to i mene, od njih odvojenu, također zahvatiti. Posvuda okole nekakav Sadić, Mešanović, Tonković, Gutić, zastrašujuće vijesti, ustaške prijetnje, zlodjela. A usred tog košmar Kelemenova žena - kuva paradajz, sprema zimnicu! Kao u neka stara, dobra, davno prethijala vremena! I skoro da mi se čudi što sam toliko uzbuđena. "Pustiće ga, ako nije kriv!" - jedva čujem kako mi govori, ne prekidajući svoje poslove, nekim dalekim, tadjin, nesvesjotajnim glasom.

Najzad se iz Kolenenove sobe pojavio Deboljak. Nezadovoljan, idući od vrata, grmario je kroz zube, višu sa sebe, nešto tako kao: "magare jedan... komunistička propaganda..." Očigledno nešto kao komentar nekoga iz njihovog razgovora poveden Vojinog hapšenja. Saznao je da je Vojin prebačen u zatvor ustaškog redarstva (u zgradi negdašnje Zemaljske banke koja se nalazila na današnjem uglu ulica Braće Lastrić i Marije Bursać). O nečemu drugom nije moglo biti ni govora. Dok mi se tle imicalo ispod nogu, jedva sam još razabirala njegovo riječi: "Tamo je Bogogojčki... Kada bi se moglo nekako do njega..."

Vojinovo prebacivanje iz policijskog u ustaški zatvor, ^{veliko} me je bacilo u nove brige; doživjela sam ga kao ozbiljno pogoršanje njegovog ionako teškog položaja. Osim toga, kada nisam mogla doprijeti ni do koga važnijeg u upravi policije, kako bi tek mogla to u ustaškom redarstvu. I šta mi vrijedi onaj Vojinov nagovještaj, da policija nema dokaze, kada ustašama i nisu potrebni niti kakvi dokazi da bi nekome useli glavu. Saznanje o tome je djelovalo obeshrebrujuće i skoro me je sasvim dotuklo. Pa ipak, ~~in~~ pored svega, nisam sasvim gubila nadu. Tješila sam se time da svi moji raniji pokušaji ipak nisu ostali bez ikakvog rezultata. Eto, saznala sam gdje se Vojin nalazi. I to nešto znači, mogu mu tamo donositi hranu. A sve dok je tako, dok je živ, mogu i da se nadam...

Trećeg dana doznala sam da je iz zatvora pušten Hannalija Galijašević. Istoga dana počela sam njegovoj kući, na bi li šta saznala za Vojina. Ali, tek što je Hannalija počeo da priča, pojavili su se ustaški agenti da ga ponovo vode. U tom trenutku kuća je bila puna žena, koje su došle njegovoj majci Ajli na radost. Kada su vidjele kako se ova, poslije tog nenadanog obrta, opet uplašila i uplakala, počele su je tješiti, a jedna će

joj baciti grah. Ispalo je da neće proći mnogo, a Hamzalija će se opet vratiti. Kako bi u to bila još sigurnija, kazivalo su joj da su uspjele, dok su agenti izveli Hamzaliju, ^(mašicamu) da sa vatre dohvate različenog žeravice i da je on prođe ispodju njih.

Kada su ostale žene nešto poton malo bolje uočile nene, njina nepoznatu ženu u crnini, te čule ko sam i zašto sam se tu našla, predložile su da i meni bace grah. Na koliko nisan u to vjerovala, taj njihov prijedlog sam u tene času objeručke prihvatila. Iz sumnjog iskustva, potvrđenog i u maloprijateljnom slučaju, smala sam da grah uvijek "padne" baš nekako tako, kako bi gatare mogla da potkrijepi nadu, onoj drugoj strani, upravo u nešto što ta najviše priželjkuje, a meni je u ten času bila tolike potrebna nekakva utjeha, da sam bila više nego spremna da je čujem, makar dolazila i od jedne gatare. Tako je ista žena i meni bacila grah, i sva radosna iajavila:

"Eto druga, lijepo ti je pao grah! Ne može biti ljepše! Sve će dobro proći, samo za jednu riječ! Imaš li koga, samo za jednu riječ je stalo!"

Kako je Hamzalija Galijašević i prvi put pušten iz policiju na riječ Hilmije Bećlagića i Ademage "ošića (prvi je bio ustaški ministar a drugi ustaški doglavnik) - što će biti prosudao i za njegove puštanje iz ustaškog redarstva dan kasnije - to se dobra Muslimanka nije morala mnogo domišljati kako da se utješi i ujedno posvjetaje.

Naravno, i bez toga sam smala šta bi u Vojinobom slučaju mogla da znači nečija uticajna riječ. I te, ranunije se, pod usloven da se Vojin i njegovi drugovi dobro drže u sasej istrasi. Zbog toga sam prvog dana onako i Furila Miri Mandrović, sestričini Blaža Gutića. Ali, prave pitanje je bilo upravo u tene: ko bi mogao - i kome - reći tu jednu, svespazavajuću riječ? Bila sam

samohrana udovica, još Srkinja, bez nekog dubljeg korjena u Ba-
ngaluci, došavši ovamo ne tako davno, iz Gračanice, kao skromna
učiteljica. Od koga sam, takva, mogla očekivati da se kod ustaša
sanzima u jednom tako delikatnom slučaju, pošto je Vojin uhapšen
pod zaista veoma kompromitujućim okolnostima? Kako da nadjem ne-
koga takvog, koji bi to na samo htio, nego i čija bi riječ bila
dovoljno uticajna da Vojina mogu pustiti kao nekidan Galijaševi-
ća? Pogotovo kada se pokazalo, na moje oči, da ni Bošlagićeva i
Mešićeva riječ nije bila dovoljna da spriječi ponovno hapšenje
Galijaševića, i kada sam tih dana doživjela još jedno gorko is-
kustvo sa jednim našim nekad velikim prijateljem.

Na nas Srbe, koji smo nekako još ostali u gradu, i još u
nekakvoj službi - valjda što nisu mogli sve najjednom protjerati
ili pobijati, ili pak što bez neke inovine sa ustaše nismo bili
toliko interesantni - vršeni su свакојаки pritisci za prelazak u
katoličanstvo. Nada nije bilo nastave, nas učitelje su držali na
okupu, koristeći nas ovdje ili ondje kao obične pisare. U školu
su stizali razni akti i formulari sa pitanjem: "koje si vjere
bio do 10. travnja, a koje poslije toga?" Pored toga što je i na
taj naša vršen pritisak, na nas zaposlene, da prelazimo u kato-
ličku vjeru, iz takvog pitanja se moglo još vidjeti da će kato-
ličani Srbi ostati i dalje obilježeni, kao katolici drugog ro-
da, onih od "poslije 10. travnja". Na to smo se svi sašaptavali,
pitali se da li se to baš mora i da li će na koncu šta da vrije-
di. Razmišljajući šta da radim, i sa kime da se posavjetujem,
sjetila sam se Anto Berničevića, koji je 1918. bio srećki načel-
nik u Gračanici, prvom mjestu moga službovanja. Bržeći vatreno
patriotske govore i veličajući djelo ujedinjenja Srba, Hrvata i
Slovenaca, stekao je velike simpatije gračaničkih Srba, pa kada
je dobio prenošatelj, jednog njihova delegacija je išla da se to

povuče. Vrlo je uvažavao mog svekra Mihaila Radžistevića, u ovoj je vrijeme protajednika Kotarskog odbora Narodnog vijeća u Gračanici, pa kada je ovaj dolazio u Banjaluku, bio je redovno pozivan u posjetu Berničeviću. Uvjerena da je ostao onaj isti Jugosloven, veliki prijatelj Srba i naše porodice, što je uvijek isticao, pošla sam jednog dana da se i sa njim posavjetujem. Ali, nažalost, ništa od onoga što sam očekivala. Nikakve pomoći ni utjeha, nikakvih prijateljskih riječi, razumijevanja, saosjećanja - samo suvoparna ponavljanje da se radi o principu: "jedna država, jedna vjera". Otišla sam rasočarana, od toga sada drugog čovjeka, u kome nisam mogla više prepoznati negdašnjeg našeg velikog prijatelja. Međutim, nasuprot njemu, upoznala sam, tada i kasnije, i druge Hrvate, ljude koji su mi pomagali, koliko je to bilo u njihovoj moći, kada mi je bilo najteže, kao što su advokati Jurjević i Debeljak, zatim Nedla, Kanta, pa divna porodica Holnar, Lastrić, Marković, Grabovac, Čop i druge.

Slučaj je htio da sam na povratku od Galijaševićke srela Nataliju Kirov. Poznavajući je kao duševnu i dobronamjernu ženu odmah sam se njetila onih Debeljakovih riječi o Bogojevskom. Čim je čula o čemu se radi - ne mogavši joj tada reći cijelu istinu Vojina sam predstavila saovim nedužnim - Kirova se odmah prihvatila da mi pomogne. Dobro je poznavala Nikolu Bogojevskog i njegovu ženu. Za njega je odmah rekla: "velika inteligencija, ali je pošao krivim putem". Njegov bliži rođak bio je posljednji komandant carske garde u Petrovgradu, a otac poznati bjelogor-^{ga}dejski ataman i general. Sa osobitim ponosom mi pokazivao francuske novine sa fotografijama njegovog pogreba, na koji je navo-
dno išao cijeli Pariz. Iako veoma inteligentan i obrazovan, sa diplomom Oksfordskog univerziteta, mržnja prema komunistima ga je odvela u policijsku službu. Aprila 1941. napravio se bolestan

da bi izbjegao učešće u ratu protiv Nijemaca. Kada ga je njegova prva komšinica, Nada Zakić, koju je veoma poštovao, nešto kasnije pitala kako može saradživati sa Nijemcima, spremno je odgovorio: "Draga gospodjo, ako vam jednog dana i ovdje dodju komunisti, biće vam odmah sve jasno!" Živio je u stalnom strahu od komunista, prezao od njih na svakom koraku, jedan pištolj držao pod jastukom a drugi pored sebe, na noćnom ormanliću. Njegova žena je, po Kirovoj, bila nešto sasvim drugo i nije se slagala sa onim čime se on bavio. Zbog svega je česte plakala, Živeći i sama u strahu šta im se oboma, na koncu, može dogoditi, pa mu je u očajanju i srdžbi znala izviknuti: "Ti si ubica!"

Krenuvši iz istih stopa, ubrzo smo se našle u kući Bogojevskog. Kirova je dobro osjetila šta treba dokazivati: da onog dana, kada je uhvaćen na Starčevici, Vojin nije pošao u šumu. Oslanjajući se na ono što sam joj ja govorila, tvrdila je Bogojevska kako dobro poznaje naše porodične prilike, Vojinov odgoj i odnos prema meni kao majci. Izmišljajući za tu priliku sama kako sam se toga dana nešto razboljela, pitala je kako bi Vojin mogao baš toga dana da pođe u šumu i ostavi je kod kuće tako bolesnu i samu. Napominjući na kraju da "Srbe zatvaraju ne samo kao komuniste, već i što su pravoslavci" - ne bi li ga kako takla i sa te strane - uvjeravala ga je da je u Vojinovom slučaju sigurno po srijedi nekakva greška i nesporazum.

Na njegovo pitanje, otkud i Vojin na Starčevici baš u času kada je jedna grupa banjalučkih komunista - što su oni nesumnjivo utvrdili - polazila u šumu, odgovorila sam da je bolešljiv i da mu je ljekar preporučio šetnje po prirodi i čistom vazduhu, što se sasvim poklopilo, kako ću poslije vidjeti, sa onim što im je on sam u istrazi tvrdio. Zahvaljujući nekom svom unutrašnjem glasu, kao po nekom dogovoru sa Vojinom, predstavljala sam ga u

istom svjetlu u kome in se i on sam u zatvoru predstavljao. Napominjući da sam već dugo udovica, i da su se na njega svalili mnogi kućni poslovi, tako da esin škole nije više mogao učiti ni na šta drugo, uporno sam tvrdila, čemu je pogodovala okolnost što policija nije poznavala njegova predratnu aktivnost, da Vojin nije komunist i da ^{onoga dana} ~~zapravo~~ nije počeo u Šumu. Na primjedbu kako ja mogu da to znam, odgovorila sam da je on počevao novu vlast, da nije imao nikakvog razloga da ide u Šumu, te da od mene nije ništa krio, tako da bih prva morala znati da se tako nešto motale po njegojoj glavi.

Tako se završio moj prvi susret i razgovor sa Bogojevskim, ~~ne smajući da to i ja bih još nekako~~ uvjedočivši se koliko cijeni i uvažava Kirova, vratila sam se kući prilično ohrabrena. Vjerovala sam da je morao ostati bar malo pod uticajem onoga šta mi je ~~ona~~ tako ubjedljivo govorila. I nisam mogla a da se pri tome ne sjetim one Muslimanke i njenog "prohlašivanja". Pogotovo kada se Vojin dočuje, kao i ostali njegovi drugovi, vratio kući zahvaljujući čitavom nizu srećnih okolnosti, među koje se svakako mora ubrojati i ta "riješ" Natalije Kirov. Ona i njen muž, kako ću se nešto poslije uvjeriti, ovrhno su pomagali partizanima - i to svjesno, a ne kao u Vojinovu slučaju, ne smajući u prvom trenutku pravo stanje stvari - što Bogojevski nije ni slutio. Radi ovakve ili onakve pomoći, našim u Šumi, ~~koliko je bilo~~ česte im je dolazila drugarica Pepica Kolak, a vjerovatno i drugi naši. Toj plemenitoj Ruskinji ostajao doživotno zahvalna; njeno saumiranje je bilo presudno za sudbinu moga sina u onom periodu u Šumaluci.

Međutim, prije nego što će se cijela stvar tako srećno re-splesti, Bogojevski se nije baš tako lako i odmah predao, niti je htio da se osloni samo na ono što mi je tvrdila Kirova. Pred

više pokušaja u istrazi, da od samog Vojina iščupa neke priznanje, u prvom novom susretu sa njim, pred zatvorom, kada sam Vojinu donijela ručak, pokušao je da i od mene izvuce nešto što bi moglo da u nekom detalju oberi Vojinovu odbranu. Vojin je morao, pored ostalog, objasniti i otkuda usred ljeta, na Starševici, u minskim bakandžama. Objašnjenje da je ljetnje cipele toga dana dao da se podjone, Begojevski je već provjerio, a od mene je želio izvuci da li je tačno da drugih nije imao. Da se nekako izvuce i Vojina nekom svojom izjavom ne demantujem, pošto nisam znala šta je on Begojevskom u istrazi rekao, najposlije sam kazala da njegovo stvori, od kake se vratio iz Beograda, još stoje po koferima, pa i ne znam tačno ima li tamo još neke ljetnje cipele. Begožen, nije više insistirao na tome, niti je poslao nekoga našoj kući da to provjori.

Kada bih poslije toga opet dolazila pred zatvor, sa hranom za Vojina, strijepila sam od svakog novog susreta sa Begojevskim, uvijek strahujući da ne neće nekim neagradnim pitanjem opet dovesti u slišan šaripac. Ipak, desetak dana kasnije, nisam to mogla izbjeći. Opazio me sa prezora i dao mi znak da pridjem. Ali, na moje velike iznenađenje, nasuprot mojim strahovanjima, samo mi je kratko debasio, skore da nisam mogla vjerovati svojim ušima: "Budite spokojni, vaš sin će uskoro biti pušten!...

U prvom susretu na ulici, pošto je Vojin već bio na slobodi, poslije uobičajenih pozdravnih riječi, Begojevski će me pokreviteljski upitati: "Ho, jeste li sada spokojni?... Samo neka vaš sin bude pametan!..".

Da se nije radilo o jednom tako okerjenom policajcu, mogla bih čak pomisliti da i on ima nekakvo srce. Da u nekom slučaju, iz nekih obaira, može nekome malo i kroz prste pogledati. Tako je jedanput sa ovog prezora, preko dverišta, kao nekakav dobar

končija, nekako blagonaklono upozoravao Šefiku Mahić, majku Vojineveg dobrog druga Fahre Mahića: "Recite vi onome vašem sinu da ja vrlo dobro vidim šta on to radi! Biće bolje da on malo više pripremi na sobu!" Teško je bilo dokaziti, da li je to samo blefirao, ili se radilo o nekom drugom lukavstvu. Ili je napokon - slušajući čak i od svoje kćeri prijekor da je ubica - želio da ponekada, makar i pred samim sobom, izigrava nekakvog čovjeka. Takvog koji se u ime nekih "uzvišenih" principa - i za "spas" čovjeka - bori "samo" protiv kojekakvih po društvo "opasnih" komunističkih ideja. Kao da je bilo moguće biti tako fanatično protiv tih ideja, a ne činiti isto upravo onima koji spadaju u red najboljih i najplemenitijih. Među mnogim koje je dotad izledjivao, a koji su završili tragično, znala sam već tada, bili su i Ivica Mažar i centro Levi, od kojih je jedna - Flora - zajedno sa mnom, 1918, završila Učiteljsku školu u Sarajevu.

Posljednji put vidjeću Begejevskog u Upravi gradske policije, u trenutku kada je, dobivši prenoštelu u Zagreb, došao tamo da se pozdravi sa svojim ranijim saradnicima. U tom času satekla sam se u kancelariji sa prijavno-odjavnu službu. Pošto su nas pozvali iz škole, koju su ustaoše ispravnile uz objašnjenje: "sada je važna vojska, a ne škola", tu je nekoliko nas učiteljica već više dana središivale kartoteku građana po abecednom redu, morajući da sve to vrijeme slušamo svakojake priče i hvalisanja policijskih agenata, kako su se nekad provedili i po ova noć bandžili u čast "10. travaja". Kada se Begejevski pojavio, saganjurila sam glavu u one kartone. Vojin je tada već bio u Šumi, pa sam se bojala da me ne primjeti i kakvim pitanjem ne dovede u nepriliku. Srećom, samo je malo porazgovarao sa šefom prijavnice i potom izašao, a da na nas ostalo nije ni pogledao.

Poslje nekog vremena vidjeću se sa njim, u Zagrebu, naša

komšinica Nada Cikalevska, u čijoj kući se Vojin skrivao neko vrijeme poslije zatvora i pred izlazak u šumu. Vodila je na specijalni ljekarski pregled jednog svog sinčića, pa je silom prilika, po zemljaškoj liniji svoga muža Sergija, otajala kao gost kod Bogojevskih. Kada su se uveče, na povratku iz grada, polii uz kućne stepenice, kako mi je poslije pričala Cikalevska, Bogojevski se na svakom edmerištu, idući naprijed, okretao sa revolverom lijevo-desno, progonjen svojom nemirnom savješću i strahom od komunista. A kada se poslije poveo razgovor o prilikama u Banjaluci i tamošnjim ručkim porodicama, u jednom trenutku, misleći na Kirovu i još neke - očigledno povrijedjene policijske sugjete što mu je Vojin iz šaka onako izmakao - počeo se, i ne sluteci da je Cikalevska takodje na našoj strani: "Eto, vidite, svi su mi u Banjaluci tvrdili da sin one vaše komšinice, Vojin Hadžistević, nije komunista, a one ga - kenesar u šumi!"...

Slično peripetije, uz ponižavajući prisilni prolazak u katoličku vjeru, doživjeću i sa mladjim sinom Dragutinom, dok i on bude prolazio kroz zatvor i edgovarao pred prijekim sudom, a potom izbjegavao danobranstvo i kojekuda se skrivao. U toku 1942. biću promještana u Ljubiju, a godinu kasnije u Prijedor, gdje ću u jesen 1944. postati i partizanska učiteljica. Prvim vozem iz Prijedora, u proljeće 1945, ~~ne znajući ništa o svojoj sinovoj~~ vratiću se u tek oslobođenu Banjaluku. Na željezničkoj stanici, u gomili radoznalaca, ugledaću Vojina. Stigao je istoga dana, sa štabom 53. divizije, iz Tešića, ne znajući ništa ni sa mnom ni sa Dragutinom. Samo nekoliko minuta kasnije & kao u nekom romanu - pojavio se i Dragutin. Dolazeći iz istočne Bosne, njegova jedinica, Košina 2. armija, prolazila je pored Banjaluke, a on je, ne znajući ništa o nama dvoma, skoknuo biciklom na jedan trenutak da vidi šta ima novo u oslobođenom gradu.

P r i m j e d b e

1 Lepa Jovanović (Trkulja) će doznati, sa svojom osamnaestogodišnjom kćerkom Verom, također izći u partizane.

2 Mira Mandrović i njena majka će poginuti u toj kući prilikom jednog savezničkog bombardovanja Banjaluke. Čini mi se da je ^{Mira} ~~brata~~ brata Miroslava, koji se pred rat družio sa našom svesjecom, a ~~koji će~~ doznati poginuti kao ustaša.

3 "Prema izvještaju italijanskog vicekonzula u Banjoj Luci, od 28. avgusta 1941. godine, koji je bio u bliskoj saradnji i vezi sa župskim ordinarijatom, u gradu je tada živjelo još oko 3.000 Srba, od kojih je pko 1.500 prešlo na rimokatoličku vjeru. Ostatak Srba do 7.888, koliko ih je bilo u gradu kada je uspostavljena ustaška vlast prema izvještaju vicekonzula, dijelom su iseljeni, a dijelom poubijani." (Dr Dušan Lukač, Banja Luka i okolice u ratu i revoluciji, SUBNOR, Banja Luka, 1968, str. 99-100.)